

SŁOWO WSTĘPNE

Dwudziesty szósty tom Prac Komisji Krajobrazów Kulturowych jest poświęcony wyrobisku pogórniczemu w krajobrazie. Problematyka wyrobiska to w praktyce zagadnienie jego adaptacji, a w konsekwencji wybór formy udostępnienia dla potrzeb społecznych. Problematyka miejsc poeksploatacyjnych to szeroki wachlarz zagadnień, od intensywnego pozyskania surowca po zakończenie procesu eksploatacyjnego do przemian krajobrazów, które dokonały się w tym miejscu. Zagadnienie jest istotne, ponieważ w momencie zaniechania każdej działalności człowieka pozostają dowody materialne, które mogą posłużyć do odtwarzania przemian krajobrazów kulturowych. Przykładem jest zamknięcie huty Katowice-Wełnowiec, po której pozostała znaczna część infrastruktury do potencjalnego wykorzystania. W przypadku wyrobiska moment zaniechania eksploatacji, to kompletny demontaż infrastruktury górniczej (są wyjątki np. kamieniołom Gródek w Jaworznie). Jedyne co pozostaje, to niekiedy wyrobiska podlegające procesom naturalnym lub przepisom prawa górniczego nakazującym proces "re" oraz "revita" lub "renatu", czyli powrotu do czegoś lub wskrzeszenie obszaru do "życia". Jak dowodzą liczne badania w takim miejscu jak kamieniołom, piaskownia, żwirownia itp., nic nie umarło, tu rodzi się nowe, często jest to ostoja życia biologicznego. Jeżeli jeszcze można zrozumieć sceptycyzm co do wyrobisk ze strony zwolenników "zielonego" i "żywego", to kompletnie jest on niezrozumiały ze strony specjalistów od krajobrazu. Przecież takie miejsca dostają niejako drugą szansę, żeby stać się poprawnymi estetycznie, biologicznie, a szczególnie krajobrazowo. Dla badań naukowych, dla dydaktyki i poznania "nieco" starszej historii, niezmiernie interesujące jest pozostawienie takiego wyrobiska (nie każdego), jako geostanowiska. Współcześnie tego typu rozwiązania już istnieją, np. Kadzielnia, Rudniki-Lipówki i Jaworzno-Sadowa Góra oraz szereg innych. Rozwijają się tam procesy naturalne, a same wyrobiska „żyją” w krajobrazie i społecznej świadomości, jako bardzo wartościowe obiekty.

Obiekty poeksploatacyjne pozwalają na śledzenie dynamiki zjawisk przyrodniczych, społecznych, kulturowych i są coraz częstszym tematem badawczym. Przestało nam wystarczać porównywanie statystycznych danych ilościowych o wydobywaniu surowców, interpretacja osadów. Chcielibyśmy wiedzieć jak przebiegały procesy geologiczne, jaki miały zasięg, co po nich pozostało, co wpływało na zmiany krajobrazu w naszej okolicy.

Analiza geologiczna wykonywana przez naukowców w znacznym stopniu bazuje na interpretacji "otwartej księgi natury", czyli wyrobiska, w którym występują pokłady, ściany, profile osadów i świadkowie przeszłości w postaci skamieniałości.

Prezentowane w poniższym tomie materiały omawiają zarówno metodyczne problemy zagospodarowania wyrobisk, jak i prezentują te obiekty, które zdaniem autorów zasłużyły na ocalenie dla społeczeństwa, nauki i dydaktyki oraz krajobrazu.

Artykuły prezentują sposoby postępowania z piaskowniami, gliniankami czy kamieniołomami, wykraczając czasem zasięgiem poza zalecenia wynikające z prawa górniczo-geologicznego. Nawiązują do faktu, o którym często zapominamy, że wyrobiska są częścią naszej tożsamości, historii, krajobrazu. Na ich podstawie możemy dostrzec bogatsze ślady ewolucji krajobrazów kulturowych. Prezentowane są również artykuły omawiające wyniki zastosowania metody analizy historycznej dla odtworzenia zmian zachodzących w regionie i jego krajobrazie. Podejście historyczne sprawia, że niedawno czynne wyrobiska dzisiaj wracają do naturalnego środowiska i dla zachowania ich wartości geologicznej, geoturystycznej tworzymy w nich geostanowiska. Patrząc na miejsca po dawnych wyrobiskach, czym różnią się od np. ściany skalnej w Himalajach, Tatrach, są tym samym profilem geologicznym tylko o innym naszym odbiorze, nastawianiu, nie noszą "piętna" antropomorficznego związanego z antropopresją.

Poniższe artykuły wskazują na potrzebę wymiany informacji i doświadczeń na temat wyrobiska w krajobrazie i jego wykorzystania, ochrony w różnych sytuacjach społecznych i prawnych na terenie kraju. Zgromadzony materiał dostarcza również informacji o dorobku i doświadczeniach badaczy reprezentujących różne dziedziny nauki (górnicy, geolodzy, geografowie i biolodzy, alpiniści itp.). Interesujące jest porównanie, jak odmienne obiekty wykorzystane do analizy np. przez biologa, geologa, architekta krajobrazu, mają podobną wartość, walor, a także jak różne są metody stosowane do interpretacji danych o wyrobiskach. Innym razem, jak równocześnie z tego samego wyrobiska wyczytujemy inne treści, co innego uznajemy za ważne, a co innego pomijamy. Świadomość tych odrębności może wzbogacać, rozszerzać horyzonty badawcze, wzmacniać nasze dążenia do ich ocalenia po przez badania zespołowe, a jednocześnie świadczy o tym jak ważne dla krajobrazu i środowiska są miejsca poeksploatacyjne, geostanowiska, jak ważne są one dla krajobrazów kulturowych i naszej historii.

Jerzy Nita